

Неустроева Акулина Герсасимовна

Учитель якутского языка и литературы МБОУ «Алтанская СОШ с углубленным изучением отдельных предметов»

с. Алтанцы Амгинский улус РС (Я)

Свидетельство о публикации, сертификат о распространении опыта, свидетельство об авторской разработке

89245909664

Бырайыактааһын ньыматын нөнүө «Үөрэнээччи тылдытын» оноруу

Неустроева А.Г., Алтан орто оскуолатын саха тылын, литературатын учуутала.

МБОУ «Алтанская СОШ с углубленным изучением отдельных предметов» Амгинского улуса с. Алтан.

Sartem2016@bk.ru

Кэнники сылларга төрөөбүт тылбыт туттуллар эйгэтэ кыараан, анардас “кэл”, “бар” эрэ диэн кэпсэтии тылыгар туһаныллар курдук суолталанан, тыл толору кыаҕа туһаныллыбат буолла. Оҕо тэлэбиисэр, көмпүүтэр, интэриниэт нөнүө билиини-көрүүнү ылара элбээтэ. Төрөөбүт тылын билэргэ, ийэ тыл баайын өйдүүргэ дьулуһуута намтаата, тылын саппааһа дьадайда. Ону тэнэ нуучча, атын да араас омук тылын кыбытан санарар идэлэммитэ ситимнээх санаҕа улахан моһолу үөскэттэ. Онон сиэттэрэн тылы сайыннарар, ийэ тылбыт саппааһын байытар инниттэн, оҕо тус бэйэтигэр туһалаабын, наадалаабын чопчу бэлиэтээн туран, “Бырайыактааһын ньыматын нөнүө «Үөрэнээччи тылдытын» оноруу” диэн үлэни суруйдум

Бырайыак аата: Бырайыактааһын ньыматын нөнүө «Үөрэнээччи тылдытын» оноруу

Бырайыак сыала: Оҕо тылы таба туһанарын ситиһии

Соруктара:

1. Оҕо тылын саппааһын байыты;
2. Оҕо айымньылаах үлэтин тэрийии;
3. Төрөөбүт төрүт тылы үөрэтии суолтатын өйдөтүү.

Бырайыак проблемата: “Ийэ үүтүн кытта тылбыт, култуурабыт ингэриллиэхтээх. Оҕо кыратыттан төрөөбүт тылын билбэт буоллабына, элбэҕи сүтэрэр”. Ф.В.Габышева, Ил Түмэн депутата.

Бырайыак кыттылаахтара: Алтан орто оскуолатын 6 кылааһын үөрэнээччилэрэ

Бырайыак көрүнэ:

- Айар дьоһур (творческой)
- Көрдөөн булуу ньыма (поисковой)
- Үөрэх бырайыага (учебный проект).

Бырайыак болдьоҕо: Саҕаланыыта - балаҕан ыйа, 2018 сыл.

Бүтүүтэ – 2024-2025 с.

Бырайыак сүрүн түмүктэрэ:

- Үөрэнээччи тус бэйэтин тылдытын электроннай версиятын оноруу;
- Үлэни быыстапкаҕа туруоруу;
- Оҕо тылдытын таба туттан, туһанан тылын сапһааһын байытарын ситиһии.

Сабаҕалааһын: Оҕо тылдытын таба туһаннаҕына айар үлэҕэ, өйтөн, аахпыттан да суруйууларга тыла баай, этигэн буолар. Санаатын уу сахалыы тылларынан тириэрдэр киһи буола улаатар.

Үөрэх дэҕиттэр дьайыыларын сайыннарыы түмүгэ:

1. Ытык өйдөбүллэр (личностные УУД)

- Тыл баайа – бу омук баайа, кэскилэ буоларын өйдүүр;
- Төрөөбүт тыл үйэлээх үгэһин, этигэн кэрэтин ытыктыыр, киэн туттар, харыстыыр;
- Ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэҕирэн..

2. Бэйэни салайынар сатабыл (регулятивные умения)

- Сыалы-соругу туруорунар;
- Хонтуруолланар;
- Үлэтин сыаналанар.

3. Билии-көрүү сатабыла (познавательные умения)

- Тылдыты тутта үөрэнэр;
- Тылы суолтатынан араара үөрэнэр;
- Аныгы технологиянан үлэлии үөрэнэр.

4. Бодоруһар сатабыл (коммуникативные умения)

- Учууталы, оҕону кытта бииргэ тапсан үлэлиир;
- Бэйэ икки ардыгар истин сыһыаны олохтуур.

Бырайыак сүрүн ис хоһооно

Төрөөбүт тыл - оҕо тулалыыр эйгэтин кыраҕатык билэр-көрөр, чугас дьонун-сэргэтин кытта истинник бодоруһар, иэйиитэ уһуктар, өйө-санаата сайдар, өбүгэтин үөрэҕин утумнуур сүрүн нэһилиэстибэтэ. Төрөөбүт тылынан үөрэҕи-билиини кэбэҕэстик ылынар, айар-тугар дьоҕура уһуктар. Идэни талыыга, араас эйгэҕэ, түгэннэ дьону кытта бодоруһууга, аныгы уопсустубаҕа бэйэ миэстэтин булууга, үтүө сизэргэ-майгыга төрөөбүт

тылын үөрэтэн ылбыт билиитэ туһалыыр. Ийэ тыллаах киһи омук дьонун кытта тэннээбин билинэн, дьин интэринэлиистии тыынна иитиллэр.

Билигин төрөөбүт тыл, бэдэрээссийэ үөрэххэ судаарыстыбалыы ыстандаартын (ФГОС) ирдэбилинэн, уопсай үөрэхтээһин булгуччулаах чааһыгар киирэн, үөрэх төрүт бэдэрээссийэли былааныгар миэстэтэ, үөрэтиллэр чааһа чопчу ыйыллан, суолтата үрдэтэ.

Орто сүһүөх оскуолаҕа саха тылын үөрэтии түмүгэр, оҕо төрөөбүт тылын ис сүрүөттэн ытыктыыр, таптыыр, ылбыт билиитигэр, тылын баайыгар тирэбирэн саныыр санаатын холкутук тиэрдэр, санарар санатын кэтээн көрөн сөптөөх түмүк онгостор, санарар сана бары көрүнүн баһылыыр, тылы таба суруйар, тыл дэгэтин учуоттаан, онно тоҕоостоох тутуллаах этиилэри туттар, ситимнээх саната ойуулуур-дьүһүннүүр ньымаларынан баай буолар.

Ол эрэн билинни кэмнэ төрөөбүт тылбыт туттуллар эйгэтэ кыараан, тыл толору кыаҕа туһаныллыбат буолла. Оҕо кинигэни аахпат буолла, ол оннугар аныгы технологияттан билиини-көрүүнү ылара элбээтэ. Интэн сиэттэрэн тылыгар-өһүгэр сыыс тыл кыбылынна, тылын саппааһа биллэ дьадайда. Ол төрүөтэ буолар оҕо тыл суолтатын билбэтэ, өйдөөбөтө. Маннык түбэлтэҕэ оҕо бастын көмөлөһөөччү тылдыт буолар.

Тылдыт арааһа элбэх. Биһиги туттар тылдыппыт – быһаарыылаах тылдыт.

Быһаарыылаах тылдыт ааҕааччы тылын саппааһын ханатарыгар, уус-уран уонна фольклор айымньыларын ааҕарыгар, тыл суолтатын чуолкайдык өйдүү үөрэнэригэр, элбэх суолталаах тыллар ис хоһооннорун ордук киэнник өйдүүрүгэр уонна тус туһунан суолталарынан араара үөрэнэригэр, тылын култууратын үрдэтэригэр көмөлөөх.

Ол курдук оҕо төһө да тылдыттан элбэх билиини ыллар, күн аайы халын тылдыты илдьэ, соһо сылдыара ыарахаттардаах, табыгаһа да суох.

Бу бырайыак 2018 сыллаахха балаҕан ыйыгар олоххо киирбитэ. 5 кылаастар төрөөбүт литература уруогар үөрэнэ олорон, “Айымньыга билбэт тылбыт олус элбэх эбит дии. Киһиэхэ укта сылдыар тылдыт наада буолсу” диэн санааттан үөскээбитэ. Учуутал соруудаҕын оҕолор өйдөөн, ылсан тэтэрээти тылдыт онорон, араастаан ойуулаан-киэркэтэн үлэлээбитинэн барбыттара. Хас уруок уонна кылаас таһынан ааҕы аайы «билбэт» тылларын сурунан испиттэрэ. Саха тылын быһаарыылаах тылдытын доҕор оностубуттара.

Хас биирдии оҕо үлэтэ тус-туспа. Ким эрэ “билбэт” тыла элбэх, кимиэхэ эрэ аҕыйах буолан, кээмэйдэрэ да, тылларын ахсаана да уратылаах.

Бырайыакка оџолор араас үлэ көрүнгүн туһаналлар: көрдөөн булуу, айар дьоџур (творческий), үөрэх бырайыага (учебный проект).

Бырайыак иһинэн ытытыллар үлэлэр, биллэн туран, үгүс бэлэми эрэйэллэр. Оџо, сүрүнэ, бэйэтин баџатынан ылсыбыт үлэтин ыһыктыбакка тиһэџэр тириэрдэн наада. Бу маннык үлэџэ оџо төһө дьулуурдааџа, тулуурдааџа көстөр.

Бырайыак бүтэр болдьоџо 2024-2025 с. Оџолор 10-11 кылааска диэри бу тылдыттарын кыбына сылдьан толорон иһиэхтээхтэр. Аныгы кэм ирдэбилигэр эппиэттир гына хас биирдии оџо тылдытын электроннай барыйаанын оноруохтаах.

Онон, Оџо бу үлэтин ыһыктыбакка үлэлээтэџинэ, тылдытын таба туһаннаџына, айар үлэџэ, өйтөн, аахпыттан да суруйууларга тыла баай, этигэн буолар. Санаатын уу сахалы тылларынан тириэрдэр киһи буола улаатыаџа.

Түмүк

Бырайыакка үлэлиэхпитигтэн номнуо биир сыл ааста. 6 кылаас салайааччытын быһыытынан бэлиэтээн эттэхпинэ, бырайыак үөрэх эрэ өттүнэн буолбакка, иитии өттүнэн эмиэ улахан суолталаах. Кылаас оџото барыта хабыллан үлэлиирэ кылаас түмсүүлээх (сплоченной) буоларын көрдөрөр. Ол курдук биир сыллаах үлэ кэнниттэн маннык түмүк санааџа кэллибит.

1. Учуутал үөрэнээччитин кытта биир санаанан салайтаран айымньылаахтык үлэлиирэ туохха да тэннэммэт кылаат буолар.
2. Бырайыак өссө кэнээн, ытытыллар, тэриллэр форматын көрүнгө тупсарыллан, ис хоһооно байытыллан салгыы сайдар кэскиллээх.
3. Оџолор үлэлэрин түмэн, AutoPlay программаны үөрэтэн, инникитин электроннай тылдыт, босуобуйа да оноһулуон сөп.
4. Оџо бу үлэтин төһө туһаммытын билээри, кэтээн көрөр мониторинг ытытыллара булгуччулаах.
5. Ситимнээх саганы сайыннарыы олус уустук, кини түмүгэ тутатына билибэт. Онон, билигин бу бырайыакка кыттар оџолорбут улаатан, ылбыт билиилэрин таба туһанан, тыл-өс өттүнэн баай, талым тыллаах, санааларын уу сахалы тылларынан тириэрдэр дьон буола үүннэхтэринэ, бырайыак сөптөөх суолунан баран үтүө түмүктэрдээх диэн буолуоџа.

Туһаныллыбыт литература

1. Афанасьев П.С. Саха билинни тыла. Лексикология.Дьокуускай 1996 с.
2. Васильев П.К., Федоров И.Г. Ойуу тылдыт 5-9 к. Бичик, 1998 с.
3. Ксенафонтова К.Б. бэргэн этиилэр. Бичик, 2015 с.
4. Петрова Т.И. Ийэ тылбыт этигэн кэрэтэ. Анал таһаарыы 7№-рэ, Бичик 2002 с.
5. Петрова Т.И. Саха тыла барахсан. Бичик, 2006 с.
6. Филиппов Г.Г., Гурьев Г.И. Саха тыла 5-9 кылаас. Бичик, 2016 с.

